

FARAKLİT

Müslüman âlimler, bir taraftan "paraklêtos" şeklinde geçen kelimenin "Ahmed" anlamına gelen "perikleitos"un tahrif edilmiş biçimi olduğunu ileri sürerken diğer taraftan Yuhanna İncil'indeki paraklêtos kelimesinin gerek Hz. İsa için kullanılmış olması gerekse İncil'de zikredilen nitelikleri sebebiyle Kutsal Ruh olamayacağını, Hz. İsa gibi bir Allah elçisine delâlet ettiğini ve bu elçinin de Hz. Muhammed olduğunu ortaya koymuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. W. Moss, "Paraclete", *A Dictionary of Christ and the Gospels*, London 1908, s. 318; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 248; Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Dîn ve'd-devle*, Beyrut 1979, s. 184-185; İbn Teymiyye, *el-Cevâbü's-şahîh*, Riyad, ts., IV, 8-21; Şehâbeddin el-Karâfi, *el-Ecvibetü'l-fâhire*, Kahire 1407/1987, s. 423-429; Rahmetullah el-Hindî, *İzhârü'l-hak* (trc. Ömer Fehmi), İstanbul 1972, s. 676-682; Abdurrahman Bâceci-zâde, *el-Fârîk beyne'l-mahlûk ve'l-hâlik*, Kahire 1407/1987, s. 377-381; Nu'man b. Mahmûd el-Âlûsî, *el-Cevâbü'l-festîh*, Lahor 1306, s. 79-91; Nebhânî, *Hüccetullâh 'ale'l-âlemîn*, Diyarbakır, ts., s. 99-100; M. Bucaille, *la Bible le Coran et la Science*, Paris 1976, s. 108-109; L. Cirillo, *Evangile de Barnabé*, Paris 1977, s. 143; İbrâhim Saîd, *Şerhu beşâretü Yuhannâ*, Kahire 1977, s. 614-616, 626, 653-654, 659-670; Abdülâhad Dâvûd, *Muhammad in the Bible*, Doha 1400/1980, s. 198-223, 287-288; M. H. Durrani, *Muhammad the Biblical Prophet*, New Delhi 1985, s. 35-49; A. Guthrie — E. F. F. Bishop, "The Paraclete, Almunhamanna and Ahmad", *MW*, XLI (1951), s. 251-256; Kaufmann Kohler, "Paraclete", *JE*, IX, 514-515; H. Lesêtre, "Paraclete", *DB*, IV/2, s. 2118; G. W. H. Lampe, "Paraclete", *IDB*, III, 654-655; J. G. Tasker, "Advocate", *ERE*, I, 139-141.

MEHMET AYDIN

FÂRÂN

(فاران)

İslâmî kaynaklara göre
Mekke bölgesinin
Ahd-i Atîk'teki adı.

İbrânice'si Paran olup Ahd-i Atîk'te bir çölün ve bir dağın adı olarak geçmektedir. Bu kelimenin Tevrat'ta yer alan (Tekvîn, 14/6) El-Paran şekli Paran çölüne yakın bir bölgeyi veya çöldeki bir mevki ifade etmektedir (A. Molini, V/1, s. 189). Kelime Grekçe'ye Faran olarak geçmiştir.

Fârân (Paran) isminin hangi coğrafi bölgeyi ifade ettiği konusunda Ahd-i Atîk ile İslâmî kaynaklardaki bilgiler arasında farklılık vardır. Ahd-i Atîk'e göre Hz. İsmâil annesi Hâcer ile birlikte Paran çölünde yaşamış (Tekvîn, 21/21); İsrâiloğul-

ları Mısır'dan çıkışlarının ikinci yılında ikinci ayın yirminci gününde Sinâ çölünden göç ederek Paran çölünde konaklamışlar (Sayılar, 10/11-12); Hz. Müsâ Ken'ân diyarında (Mısır) ne olup bittiğini öğrenmeleri için her kabileden seçtiği adamları Paran çölünde iken oraya göndermiş (Sayılar, 13/3, 26); Erden'in öte tarafındaki çölde Paran ile Tofel, Laban, Hatserot ve Di-zahab arasındaki Araba'da onlara hitap etmiş (Tesniye, 1/1); Samuel'in ölümü ve Rama'da defnedilmesinden sonra Hz. Dâvûd Paran çölüne inmiş (I. Samuel, 25/1); yine Hz. Dâvûd Edom'u aldığıında Edomliler'in kralı Hadad Mısır'a gitmek üzere kaçmış, Midyan'dan Paran'a, oradan da Mısır'a geçmiştir (I. Krallar, 11/16-18). İsrâiloğulları'nın kırk yıllık çöl hayatının otuz sekiz yılını geçirdikleri bu bölgenin (Tesniye, 2/14), yukarıdaki bilgiler ışığında Ölüdeniz ile Akabe körfezi arasında ve Sinâ yarımadasının doğusunda olduğu anlaşılmaktadır.

Ahd-i Atîk'te iki yerde ise Paran ulûhiyyetin tecelli ettiği bir dağ olarak zikredilmektedir (Tesniye, 33/2; Habakkuk, 3/3). Söz konusu bölümlerde rabbin Sinâ'dan geldiği, Seir'den doğduğu, Paran dağından parladığı (Tesniye, 33/2), Allah'ın Teman'dan, Kudûs'ün Paran dağından geldiği (Habakkuk, 3/3) belirtilmektedir.

Ahd-i Atîk'te Paran dağı ile ilgili bilgiler dağın coğrafi konumunu tesbite imkân vermemektedir. Bu sebeple bazıları bu dağın Aynikâdis'in 46 km. güneyinde, Edom'un 80 km. batısında, Sinâ'nın 200 km. kuzeyindeki Cebelimukrah olduğunu söylerken bazıları da Sinâ'dan kuzeydoğuya doğru Akabe körfezinin batı sahilini boyunca Edom'a kadar uzanan dağ silsilesi olduğunu ileri sürmektedirler (A. Molini, V/1, s. 190).

İslâmî kaynaklarda Fârân İbrânice kelimenin Arapçalaşmış şekli olarak belirtilir ve Mekke'nin veya Mekke dağlarının Tevrat'ta zikredilen ismi olarak gösterilir ki gerçek olan da budur (Yâkût, IV, 225). Zira Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İbrâhim'in zürriyetinden bir kısmını Beytülharâm'ın yanında ekinsiz bir vadiye yerleştirdiği (İbrâhim 14/37), evin temellerinin ise İbrâhim ve İsmâil tarafından yükseltildiği (el-Bakara 2/127) belirtilmektedir. Bu vadi Mekke vadisi, ev de Kâbe olduğuna göre Hz. İsmâil ile annesinin yerleştiği ve yaşadığı yer o bölgedir. Nitekim Tevrat'ta İsmâil'in annesi Hâcer ile birlikte Paran çölünde ika-

met ettiğine dair bilgi de (Tekvîn, 21/21) Paran'ın Mekke olduğunu göstermektedir. Tevrat'taki, "Rab Sinâ'dan geldi, Seir'den (Filistin dağları) doğdu, Paran dağından parladı" (Tesniye, 33/2) ifadesi, İslâmî kaynaklarda Hz. Muhammed'in geleceğinin müjdelenmesi olarak yorumlanmakta ve şu şekilde açıklanmaktadır: Rabbin Sinâ'dan gelmesi Hz. Müsâ ile konuşması, Seir'den doğması Hz. İsa'ya İncil'i indirmesi, Paran dağından parlaması da Hz. Muhammed'e Kur'an-ı Kerim'i inzâl etmesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Dîn ve'd-devle*, Beyrut 1979, s. 138-139; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 245; Şehâbeddin el-Karâfi, *el-Ecvibetü'l-fâhire*, Kahire 1407/1987, s. 422-423; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-hayârâ ft ecvibetü'l-yehûd ve'n-naşârâ*, Kahire 1407, s. 92-93; Rahmetullah el-Hindî, *İzhârü'l-hak*, Kahire 1407/1986, II, 252; Abdurrahman Bâceci-zâde, *el-Fârîk beyne'l-mahlûk ve'l-hâlik*, Kahire 1407/1987, s. 652-654; Nebhânî, *Hüccetullâh 'ale'l-âlemîn*, Diyarbakır, ts., s. 90; A. Molini, "Pharan", *DB*, V/1, s. 187-190; M. A. Yonah, "Pharan", *EJd*, XIII, 88-89; J. L. Mihelic, "Pharan", *IDB*, III, 657.

ÖMER FARUK HARMAN

el-FÂRİK BEYNE'L-MAHLÛK
ve'l-HÂLİK

(الفارق بين المخلوق والخالق)

Abdurrahman Bâceci-zâde'nin
(ö. 1912)Hıristiyanlığa reddiye olarak
kaleme aldığı eseri.

Abdurrahman b. Selîm b. Abdurrahman Bâceci-zâde 1248'de (1832) Bağdat'ta doğdu. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Bir süre Bağdat Ticaret Mahkemesi reisliği yaptıktan sonra Osmanlı Meclisi'ne nâib olarak seçildi. Bâceci-zâde 1330'da (1912) Bağdat'ta vefat etti (*İzâhu'l-meknûn*, II, 153; Ziriklî, III, 307). Gorgis Avvâd, herhalde eserinin basım tarihinden hareketle 1904 yılı dolaylarında öldüğünü kaydetmektedir.

Bâceci-zâde 1894'te Bağdat'tan İstanbul'a giderken hıristiyan din adamlarının İslâm'ı eleştiren, Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr ederek Hz. İsa hakkında yanlış fikirler ileri süren eserlerinden bir kısmını inceleme imkânı bulmuştu. İstanbul'a varduktan sonra insanların zihnini karıştıran, yalan yanlış fikirlerle dolu bu tür eserlerin çokluğu karşısında önce hıristiyanların iddialarına temel olarak aldıkları İnciller'in gerçek

mahiyetleriyle ilgili araştırma yapmanın gerekli olduğunu düşünerek, hıristiyan mütefekkirlerin gerek Tanrı gerekse Hz. İsa hakkındaki inançlarının bâtil olduğunu ortaya koymak üzere bu eserini kaleme almıştır.

el-Fânk beyne'l-mahlûk ve'l-hâlik bir mukaddime ile dört bölümden oluşmaktadır. Müellif her bölümde bir İncil olmak üzere dört İncil'in tahlilini yapmakta ve İnciller arasındaki tutarsızlıkları ortaya koymaktadır. Mukaddime de hıristiyanların inançları hakkında, İzzeddin el-Muhammedî'nin *el-Fâsıl beyne'l-ħağ ve'l-bâtil* adlı eserinden naklen bilgi vermekte, Âlûsî'nin *el-Cevâbü'l-fesih limâ leffeğahû* 'Abdülme-sih'inden de iktibaslarla bulunmaktadır. Kutsal kitaplar külliyatına dair hıristiyanların farklı düşüncelerini nakleden yazar bu ihtilâflara delil olarak Origen'e, Eusebius, St. Jérôme'un görüşlerini aktarmakta, apokrif denilen İnciller hakkında bilgi vermektedir. İnciller'in Hz. İsa'dan sonra tedvîn edildiğini, bu yüzden pek çok yanlışın karışmış olduğunu, hatta çeşitli dönemlerde yapılan tercüme ve neşirlerde farklılıklar bulunduğunu ifade eden yazar, bu tür mukayeseler ve Kitâb-ı Mukaddes'ten iktibaslar için 1848'de Londra'da basılan Kitâb-ı Mukaddes ile 1884'te Beyrut'ta neşredilen Arapça tercümeyle esas aldığı belirtmektedir.

Müellif eserinin büyük bir kısmını birinci bölümde tahlil ettiği Matta İncili'ne ayırmıştır (s. 19-316). Batı kaynaklarına dayanarak Matta İncili'nin İbrânîce yazıldığını, daha sonra Grekçe'ye tercüme edildiğini, bugün İbrânîce nüshanın mevcut olmayıp Grekçe nüshanın muteber kabul edildiğini söyleyen yazar, bu İncil'i Grekçe'ye çeviren mütercimmin pek çok noktada metni tahrif ettiğini kaydetmektedir. Matta İncili'nin 27. babını tahlil ederken Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine dair hıristiyan inancını aklî ve naklî delillerle çürütmeye çalışmaktadır. İkinci bölümde Markos İncili'nin yazarı ve yazılış tarihi hakkında bilgi veren müellif, bu İncil'in çeşitli bablarını tahlil ederek diğer İnciller'le karşılaştırmaktadır. Üçüncü bölümde Luka İncili'nin yazarı ve yazılış tarihi konusunda hıristiyanlar arasındaki ihtilâflar nakledilmekte, çeşitli babları tahlil edilerek çelişkileri ortaya konmaktadır. Yuhanna İncili'nin ele alındığı dördüncü bö-

lümde bu İncil'in yazarı ve yazılış tarihi hususunda farklı görüşlerin bulunduğu belirtilir; daha sonra İncil'in muhtevastaki çelişki ve tutarsızlıklar anlatılır. Bu arada **faraklit*** meselesinin tahlili yapılarak Yuhanna İncili'ndeki faraklitin Hz. Muhammed olduğu sonucuna varılır.

Bâceçizâde eserini yazarken İslâm ve hıristiyan kaynaklarından faydalanmış ve bunları eserinde zikretmiştir. İslâmî kaynaklar arasında Rahmetullah el-Hindî'nin *İzhârü'l-ħağğ'*, Hüseyin el-Cisr'in *Risâletü'l-Hamîdiyye*'si, İzzeddin el-Muhammedî'nin *el-Fâsıl beyne'l-ħağ ve'l-bâtil*'i, Âlûsî'nin *el-Cevâbü'l-fesih*'i; hıristiyan kaynakları arasında ise Adam Clarke, J. A. Fabricius, N. Lardner, Nevfel b. Ni'metullah b. Circis'in eserleri sayılabilir. Müellif İnciller'in yazarları, yazılış tarihleri, bugün nisbet edildikleri şahıslara aidiyetleri hususundaki bilgileri Batılı Kitâb-ı Mukaddes tenkitçilerinden nakletmekte, verdiği bilgilerden Batı'da bu konudaki en son ilmî çalışmalardan haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

el-Fânk beyne'l-mahlûk ve'l-hâlik 1322'de (1904) Kahire'de, kenarında Şehâbeddin el-Karâfî'nin *el-Ecvibetü'l-fâhire* 'ani'l-es'ileti'l-fâcire ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Hidâyetü'l-hayârâ fi ecvibetü'l-yehûd ve'n-naşârâ* adlı eserleriyle birlikte yayımlanmış, daha sonra Ahmed Hicâzî es-Sekkâ'nın ta'likiyle tekrar basılmıştır (Kahire 1407/1987).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Bâceçizâde, *el-Fânk beyne'l-mahlûk ve'l-hâlik*, Kahire 1322/1904; *İzâhu'l-meknûn*, II, 153; *Osmanlı Müellifleri*, I, 247; *Serkis, Mu'cem*, I, 507; *Brockelmann, GAL Suppl.*, I, 665; II, 126, 506; *Kehhâle, Mu'cemü'l-mu'ellifin*, V, 139; *Gorgis Awvâd, Mu'cemü'l-mu'ellifine'l-'Irâkıyyîn*, Bağdad 1969, II, 243; *Zirikî, el-A'lam* (Fethullah), III, 307; *Mehmed Aydın, Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, s. 89-91.

MEHMET AYDIN

FÂRİKİ

(الفارقي)

Ebû Nasr el-Hasen b. Esed
b. el-Hasen el-Fârikî
(ö. 487/1094)

**Nahiv ve lugat âlimi,
edip ve şair.**

Doğum tarihi, çocukluk yılları ve tahsil hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Diyarbakir'in bir bölgesi olan Meyyâfârikin'den olduğu ve hayatının uzun bir

devresini burada geçirdiği için Fârikî nisbesiyle tanındı. Gerek kendi gözlemleri gerekse bazı yakın dostlarının kadınlarla ilgili olarak yaşadığı acı tecrübelerin verdiği ürküntü sonucu hiç evlenmemiştir. Fârikî bu hususa şiirlerinde de yer vermiştir.

Siyasî hayatı hareketli fakat sıkıntılar içinde geçen Fârikî'nin, Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde Diyarbakir'in bir bölgesi olan Âmid'de divan işlerini yürüten zimmetine para geçirmesi sebebiyle Vezir Nizâmülmülk ile araları açıldı ve ağır cezaya çarptırılarak hapsedildi. Diyarbakir Emîri Mansûr b. Mervân'ın veya onun veziri hıristiyan tabip Ebû Sâlim'in yardımı ile hapisten kurtulunca Meyyâfârikin'e gitti. Burada verdiği derslerle tanınıp öğrencilerinden ve cahil halk kesiminden birçok taraftar kazanınca emirliğini ilân etti. Bölgenin hâkimi Mansûr b. Mervân kendisini tanıyarak 486 (1093) yılı başında Muhyiddevle laka-bı ile vezir yaptı ve böylece Meyyâfârikin'i de hâkimiyetine aldı. Bir süre sonra Melikşah'ın kardeşi Tutuş Meyyâfârikin'i fethedince Emîr Mansûr b. Mervân Tutuş'un veziri Ebû'n-Necm'in yardımıyla ölümünden kurtulabildi; Fârikî ise Halep'e kaçtı. Selçuklu Sultanı Tutuş 487 (1094) yılında Halep, Harran ve Urfa'yı da fethederek Harran'a yerleşti. Vatan hasretine dayanamayan Fârikî Sultan Tutuş'un hizmetine girmek üzere Harran'a geldi ve hükümdara kaside sundu. Ancak sultana, Fârikî'nin daha önce Meyyâfârikin'i Mansûr b. Mervân'a teslim eden kişi olduğu hatırlatılınca onu öldürttü. Bazı kaynaklarda Fârikî'yi Mansûr b. Mervân'ın öldürttüğü kaydediliyorsa da (Yâkût, VIII, 61; Kütübî, I, 322) bu rivayet tarihî olaylara uygun düşmemektedir. Nitekim kendisi de bir beytinde Halep'te vatan hasretiyle göz yaşı döktüğünü, fakat Harran'da öldürüleceğini belki de bir önseziyle ifade etmiştir.

Zamanının büyük şairlerinden olan Fârikî akıcı bir üslûba sahiptir. Şiirlerinde edebî sanatlara çok yer vermiş, özellikle cinas ve lüzüm-ı mâlâyelzem sanatlarını fazlaca kullanmıştır. Sanatını revî ve kafiyeyle sağlam, ince ve latif duygularla işlemiştir. On beş beyitlik bir şiirinde kafiye olarak getirdiği "ayn" kelimesini on beş değişik anlamda kullanması onun cinas sanatındaki gücünü göstermektedir (Yâkût, VIII, 61-63; Hilâl Nâcî, s. 116-